

BRAZIL POLITIKAI MOZGÁSHOK MAGYARORSZÁGI LEVÉLTÁRI ANYAGOK TÜKRÉBEN (1930–1938)

A brazil történelem egyik legváltozatosabb, eseményekben kétségkívül a leg-
gazdagabb korszaka az 1930–1940 között eltelt időszak. Ez a tíz év tanúja volt
egy (a későbbi gazdasági-társadalmi fejlődést alapvetően befolyásoló) felkelésnek
(1930), az erre reagáló ellenforradalmi lázadásnak (1932), a feltörekvő burzsoázia
és az ültetvényes oligarchia kényszerű kompromisszumának (amely az 1934-es al-
kotmányban öltött testet), a fasiszta mozgalom megerősödésének, Latin-Amerika
legszervezettebb népfrentjának (1935), az általa inspirált felkelésnek, az Új Állam
bevezetésének (1937), és a fasiszta puccsának (1938).

A korszaknak viszonylag széleskörű a brazil és nemzetközi szakirodalma. A
szakirodalmat azonban az általános „összefoglaló” művek uralják és meglehe-
tősen kevés a levéltári forrásokat (is) feldolgozó írás.¹ A levéltári forrásoknak
azonban nemcsak az elsődleges forrás funkciói lehetnek. Kétségtelen, hogy az
objektivitásra való törekvés nélkülözhetetlen elemei a levéltári, *elsődleges* doku-
mentumok, de fontosak a másodlagos források is. Ez utóbbiak közé sorolom a sok
esetben forrásértékű követi jelentéseket is. Az említett szakirodalom eléggé mos-
tohán bán ez utóbbi lehetőséggel, pedig a (nem egyszer az események sűrűjében
forgó, kiterjedt kapcsolatokkal rendelkező) jelentésre kötelezett követek, követségi
munkatársak értékes adalékokkal járulhatnak hozzá a történész „rekonstrukciós”
munkájához. Különösen hasznos lehet egy távoli országnak a brazil belpoliti-
kát viszonylag semleges, tehát „objektívebb” szemmel néző követeinek értékelése
az adott politikai mozgásokról. E cikkben az Országos Levéltár (OL-Budapest)
őrzött követi jelentésekből tekintünk át néhányat. Olyanokat válogattam ki, ame-
lyek árnyaltabbá tehetik az említett eseményekről kialakult képünket, és hasznos
adalékokkal szolgálhat a brazil történelemmel foglalkozó nemzetközi szakiroda-
lom számára is.

*

Braziliában a kávéprosperitás éveiben, a 19. század végén, a 20. század elején
a gazdasági hatalmat az ültetvényes oligarchia tartotta kezében, azon belül pe-
dig a kávéültetvényeseké volt a döntő szó. Az 1906-os kávévalorizációs törvény,
az ún. taubetei egyezmény² biztosította, hogy túltermelés esetén, vagy amikor
a világpiacon csökken a kávé ára, a kormány felvásárolja a megtermelt kávé-
mennyiséget, tárolja, majd jó profittal kecsgetető értékesítés esetén piacra viszi.
Ez a termelők számára állandó és biztos piacot biztosított. Hosszú távon azonban
igen súlyos veszélyeket tartalmazott a valorizációs törvény. A tartósan nyomott
világpiacon árák miatt az 1920-as években egyre nagyobb eladhatatlan készletek
halmozódtak fel a raktárakban – jó értékesítési lehetőségre várva. Ez a felesleges

mennyiség a gazdasági világválság alatt már 30–54 millió zsák kávé tett ki. A nyilvánosságra hozott adatok eltérőek, ezért is orientáló értékűek lehetnek a követi jelentések adatai. Egy 1934-ből származó magyar követi jelentés a Nemzeti Kávé Bizottság (Conselho Nacional do Café) bizalmas adataira hivatkozva közli: 1934. jún. 30-ig összesen 29 140 665 zsák felesleges kávé semmisítettek meg és még 34 432 023 zsák megsemmisítésre ítélt kávé állt a raktárakban.³ Ez összesen 63 672 688 zsák megsemmisítendő kávé jelent. Hivatalos adatok szerint ennél tíz millióval kevesebb, 54 millió várt megsemmisítésre.⁴

A világválság hatása, amely katasztrofálisnak bizonyult az egész latin-amerikai térségre, Braziliában hatalmi válságot is előidézett.

A kávéprosperitás éveiben a politikai hatalom szilárdan az ültetvényesek kezében volt. Az ültetvényesek érdekeinek védelmezője és szószólója a két legerősebb „kávéállam” Köztársasági Pártja volt. A brazil politikai életre jellemző, hogy országos hatósugarú pártok nem léteztek. Helyi érdekű, nem egyszer egyes politikuskörök gyülekezett érdekcsoportok helyettesítették a pártokat. Érdekesen – és találoán – jellemzi ezt a helyzetet az egyik követségi jelentés:⁵ „Európai értelemben vett politikai pártok Braziliában nem léteznek. A pártmegoszlás nem annyira pragmatikus és nepotikus kapcsolatok révén történik... *Itt a Republikánus Pártban tömörült latifundiális kaszt monopolizálta a belpolitikát.*”⁶ Egy másik jelentés így fogalmaz: „a pártok nem annyira programbeli különbséget, mint inkább nepotizmuson alapuló személyi, illetőleg clique rendszerből fakadó eltéréseket mutatnak fel.”⁷

Ami a brazil külpolitikát illeti, a legtömörebben egy 1929-es jelentés foglalja össze a lényegét: „Brazília mai külpolitikája röviden úgy jellemezhető, hogy annak irányításánál elsősorban gazdasági természetű megfontolások a mérvadóak. Ennek természetes következménye, hogy a súlypont az Egyesült Államokkal való jóviszony ápolásán fekszik. Ezen az úton reméli Brazília a gazdasági megerősödésének azt a fokát elérni, amely számára Dél-Amerikában a vezető nagyhatalmi állást biztosítani fogja.”⁸

A gazdasági válság hatására a Köztársasági Pártokból kiváltak a valorizáció ellenzői és megalakították a Demokratikus Pártot (Partido Democrático), amelyhez – látva az oligarchia megosztottságát – csatlakozott az ipari burzsoázia jelentős része, valamint a belső piacra termelő földbirtokosok. A Minas Gerais állambeli Köztársasági Párt a paulistákat (= Sao Paulo-beli) vádolta a gazdasági bajokért. A harmadik – gazdaságilag – legerősebb állam Rio Grande do Sul Köztársasági Pártja, a „kávésok” örök ellensége volt, hiszen az ottani termelést (állattenyésztés, gabonatermelés) nem védték állami preferenciák. Az anti-status quo erők közös fellépésére az 1930-as elnökválasztás adott lehetőséget. Az ellenzéki pártok megalakították választási szövetségüket; a Liberális Szövetséget (Aliança Liberal). A kortársak szemében két „párt” küzdött egymással: a konzervatív és a liberális párt. „A két szembenálló párt programja erősen födi egymást: gazdasági expanzió, kávétermelési és értékesítési program, kiegészítve a polycultura inaugurálásával, bevándoroltatás és kolonizálási investíciók, vasutak, utak, légi-

forgalom kiépítése és az iparnak ráépítése a termelésre, a valuta stabilizáció után conversio, stb.”⁹

Az 1930-as elnökválasztás eredménye a kortársak előtt nem volt kétséges. A követségi jelentésben ez áll: „Habár a most lefolyt elnökválasztás eredményei még nem tétettek közzé, kétségtelen – és a brazil választási tradícióknak teljesen meg is felel – hogy a kormányon lévő párt jelöltje ezúttal is győz az urnánál.”¹⁰

Az események arról tanúskodnak, hogy a követségi jelentés írója valóban jól ismerte a brazil viszonyokat. Valóban minden addigi (köztársasági) választást az uralmon lévő párt jelöltje – a „hivatalos” jelölt – nyert meg. Így történt 1930-ban is. Ami azonban eltért a szokásostól az az, hogy a vesztes, a Liberális Szövetség jelöltje Getulio Vargas (Rio Grande do Sul kormányzója) nem nyugodott bele vereségébe és fegyveres felkelést robbantott ki a központi kormány és győztes jelöltje (Julio Prestes) ellen.

Az Argentínával határos Rio Grande do Sul állam évszázados szeparatista törekvései közismertek voltak. A kormány propagandája ezt a tényt alaposan ki is használta. A követi jelentés szerint széles körben hitelt is adtak e propagandának: „A forradalom valódi gyújtópontja a déli Rio Grande do Sul államban van... Ez az az állam, amely évtizedek óta a brazíliai egyesült államokból kiválni törekszik. Állítólag már ki is kiáltotta függetlenségét.”¹¹ A követ tévedett. A Getulio Vargas által indított felkelés éppen ellenkező célt követett. Szakított a szeparatista hagyományokkal és Brazília egységének megszilárdítását szorgalmazta, erős centralizált államhatalom kiépítése útján. Azt azonban helyesen állapítja meg egy jelentés, hogy „Eme mozgalom genézisében különösen három körülmény domborodik ki. A forradalom leghatásosabb propaganda eszköze és egyik fő célja az volt, hogy a federális hatalmat az ezt alkotmányellenesen hosszabb idő óta monopolizáló Sao Paulo állam kezéből kiragadja; továbbá, hogy a tényleg meghonosult volt klikkrendszernek és nepotizmusnak, valamint a közpénzekkel való felelőtlen gazdálkodásnak vége vessék. Végül az a jellegzetes jelenség, hogy a forradalmi mozgalom aktív propagálói és szervezői (néhány neves és inkább nimbuszt adó régi ellenzéki politikustól eltekintve) azok a fiatal 25–40 körüli intellektuelek voltak, akik gárdája köré mindenáron regime változást jelszava alatt a legheterogénebb elemek (a szélső nacionalistáktól a kommunistáig) csoportosultak nagyrészükből lehangolt világnézet, politikai, gazdasági és szociálpolitikai koncepció nélküli egyének.”¹²

A követi jelentések hosszú sora ecseteli a „forradalmi” és a „konzervatív” erők közti harcok pillantnyi állását, az USA óvatos külpolitikáját. Meg kell jegyezni, hogy a jelentések objektív hangvételűek. Inkább a kívülálló érdeklődéséről, mint valamelyik erő iránti szimpátiájáról adnak számot. A jelentések túlzott jelentőséget tulajdonítottak a kommunisták szerepének az 1930-as felkelésben. Ismeretes, hogy a Brazil Kommunista Párt (és későbbi vezetője, az akkor argentin emigrációban élő Luis Carlos Prestes) távol maradt az 1930-as felkeléstől. Azt – tévesen – csak az oligarchia két csoportja közti harcának tekintette. A BKP szerint 1930 csak egy egyszerű puccs volt, amely során a vezető pozícióban lévő személyek változtak csupán.¹³ Nem vette észre, hogy az 1930-as felkelés (a brazil szakirodalom

következetesen forradalomról ír) egy olyan folyamat elindítója lett, amelynek fő tartalma a burzsoáziának az oligarchia rovására történő megerősödése volt. 1930 tehát egy új korszak nyitánya lett a brazil történelemben.

A követi jelentések is átvették a korabeli jobboldal szóhasználatát, amely szerint a fiatal, radikális változásokat sürgető tenentisták, (Vargashoz átállt fiatal katonatisztek gyűjtőneve. Tenente = hadnagy) kommunisták. A kommunistákat tehát egyszerűen a tenentistákkal azonosították, a tenentisták szociális programja (8 órás munkaidő, sztrájkjog, fizetett szabadság követelése) alapján. Sok jelentés ír a „kommunistákról”, akik „nyíltan vagy burkolva nagyobb munkásmozgalmak előidézése révén, vagy egyszerre mindkét módon előtérbe nyomultak.”¹⁴ A követségi jelentéseket készítő diplomaták nem vették észre, hogy ebben nem a kommunisták, hanem a népi (pontosabban munkás és kispolgári) bázist kiépíteni szándékozó, a populizmus csíráit hordozó tenentista akciókat kell látni.

A „forradalom” győzelméről, az új (Vargas) kormány intézkedéseiről szóló jelentések közül kiemelkedik az 1930. december 30-i jelentés, amely „a forradalom” („amelyben a kommunizmus is mérsékelten érvényesült”) főbb intézkedéseiről ad számot. A jelentés a gombamódra szaporodó intézkedések közül valóban azokat emeli ki, amelyek – ahogyan a későbbi fejlemények tanúsítják – a legfontosabbak voltak: 1.) valuta és kávéárak szétválasztása, 2.) „quantitativ kávétermelés átalakítása a qualitativra”, 3.) egyéb mezőgazdasági ágazatok fejlesztése, 4.) tagállamok közti vámok és illetékek leépítése, 5.) a törvényszékek és közigazgatás újjászervezése.¹⁵

Sok érdekes adatot, új törvényt ismertetnek a jelentések az 1931-es esztendőből.

Sajnos a korábbi évekről megszokott értékkelő elemzések nem jellemzik az 1932-es Sao Pauló-i felkelésről írott jelentéseket. Az esetek túlnyomó többségében a jelentések a pusztá hadi események leírására korlátozódnak. Az olvasónak az az érzése támad, mintha a jelentésírók sem lennének tisztában az eseményekkel. A Sao Paulóban kitört „paulista alkotmányos forradalom”-nak titulált felkelés megítélése ma sem egyértelmű a brazil történetírásban.¹⁶ Egyes szerzők a polgárháborúnak induló, de a kormánycsapatok gyors győzelme következtében hamar befejeződött eseményt a diktatórikus eszközökkel kormányzó Vargas elleni alkotmányos forradalomként emlegetik. Valóban deklarált célja volt a paulistáknak az alkotmányosság visszaállítása, de a felkelés mögötti erők összetételéből (paulista ültetvényes kávéarisztokrácia, régi hadsereg vezérkara) 1930 előtti szerepéről arra lehet következtetni, hogy az 1932-es paulista felkelés egy restaurációs kísérlet volt.

A paulisták és Vargas küzdelme láttán a BKP igazolva látta tételét, az oligarchia két tábora közötti harcról és még jobban elhatárolta magát az eseményektől, mint 1932-ben. A tenentisták, akik a kormányt támogató populista tábor megszervezésén dolgoztak, így rivális nélkül képviselhették a baloldalt (ráadásul a hivatalos baloldalt). „Köznyelven Getulio Vargas kormányát a hadnagyok (tenentes) uralmának nevezik”, – olvasható egy követségi jelentésben.¹⁷ Ez egyben arra is utal, hogy 1932-től a jelentéseket író diplomaták már világosan látták,

hogy a tenentisták nem egyenlők a kommunistákkal. Különösen azután, hogy a tenentisták is a kommunista párt hivatalos bejegyzése (legalizálása) ellen szavaztak.

Fontos, más (pl. brazil) forrásokból csak kevésbé megbízható statisztikai adatokból megszerezhető információt közöl egy követségi jelentés a brazil hadsereg létszámáról, amely 1932-ben 63 524 fő. (A jelentés részletesen elemzi az egyes alakulatok létszámát, a zászlóaljok és ezredek összetételét, felépítését). Természetesen hiba lenne a jelentésben közölt adatok kritikátlan felhasználása. A más forrásokból származó töredékadatok azonban megerősítik, hogy a követségi jelentés készítője meglehetősen pontos adatok birtokába jutott.

Az 1933, 1934 évi jelentések kisebb fontosságú eseményekről, vagy a külpolitikáról tájékoztatnak. Meglepő, hogy nem értékeli az 1934-es alkotmányt, amely végső soron egy kompromisszum volt a Vargas kormány által képviselt nemzeti burzsoázia és az ültetvényesek között. A sajátos körülmények között született alkotmány polgári demokratikus jogokat biztosított. Vargast alkotmányosan is elnökké választották. (Mandátumának 1938-ban kellett lejárni.) Végső soron az alkotmány kompromisszumon alapult. Rögzítette azt az álláspontot, amikor a nemzeti burzsoázia Vargas vezette csoportja átvette a politikai hatalmat, de az oligarchia (még) megtarthatta gazdasági pozícióit. Az alkotmány elemzése helyett az alkotmány kiadásáról szóló követségi jelentés csak az alkotmány teljes szövegét mellékelte. (A *Diario Oficial* 1934. júl. 20-i példányát). Más jelentésekből kiderül, hogy a diplomaták miért nem tartották fontosnak (sőt miért tartották talán feleslegesnek) az alkotmány elemzését. Egyszerűen úgy gondolták, hogy nem lesz tartós, mert vagy a tenentisták „minden pillanatban képesek a kormányt elsöpörni”, vagy Vargas „esetleg egy katonai puccs árán is meg fog erősíttetni diktátori pozíciójában.”¹⁸

A „balos” tenentistákról szóló szűkkörű ismertetésekkel szemben a követségi jelentésekben fontosabb a jobboldal új képviselőinek, a fasisztáknak (a fasiszmus brazilai változatának, az integralizmus képviselőinek) a bemutatása. Az 1935-ös évről szóló jelentésben olvasható: „Kibontakozott Integralista Párt név alatt egy fasiszta pártalakulat, amely különösen a baloldali elemek erősebb mozgolódása következtében az év második felében tekintélyes erősödést mutatott. Vezetői között a tudományos és gazdasági világ több tekintélyes tagja található. Főleg Dél- és Közép-Braziliában bír talajjal”¹⁹ (Dél- és Közép-Braziliában élt a bevándorolt németek közül 600 000.)²⁰ „Fegyelmezett szervezeteik vannak. A hadsereg tábornokai szimpatizálnak velük. Az elnök a mozgalmukat már régebben támogatta.”²¹ Plinio Salgado integralista vezér szava fél millió szavazatot ér – olvasható a jelentésben.²² Ez nagyon fontos adat a történész számára, aki nehéz helyzetben van a fasiszták erejének megállapításakor. A különböző források egymásnak ellentmondanak. Maguk az integralisták egy millió szavazatra számítottak. Mértékadó kutatók becslése szerint az integralisták összlétszáma 1937-ben (a mozgalom tetőpontján) 400 000 lehetett.²³ Ez nagyjából egybecseng a követségi jelentésben írott 500 000 fővel. Ha ezt a kb. 3 millió brazil szavazóval vetjük

egybe, megállapítható, hogy az integralisták (amely Latin-Amerika legnagyobb és legszervezettebb fasiszta pártja volt) igen komoly erőt képviseltek.

A brazil fasiszták és az egyház közötti szoros kapcsolat sem kerülhette el a követségi munkatársak figyelmét. Már az 1932, 1933-ból írott jelentések is foglalkoznak az egyház gyors jobbratolódásával: „Eme pártalakítási láz közepette igen érdekes és figyelemre méltó, hogy a katolikus egyház, anélkül, hogy pártállást foglalt volna, aktívan részt vesz híveinek politikai irányításában azon célzattal, hogy azokat az extremista irányzatok követelésétől visszatartsa. A parochiában e célból nyílt plakátokon hirdetett heti összejöveteleket tartanak, amelyeken ... a híveknek a jövő évben történő választásokon követendő magatartást, illetőleg irányt adnak.”²⁴ „Kétség nem fér hozzá, hogy az utóbbi hónapokban megnyilvánult jobbfelé tolódás (az egyházban – H. Gy.) legnagyobbrészt az itteni római katolikus egyház által a rio de janeíriói bitorosérsek alig látható, de igen erélyes vezetése alatt kifejtett ténykedésére vezethető vissza. A Katolikus Választólíga erősen szerteágazóan kiépített szervezete révén, amelynek fiókjai vannak a plébániákon az Egyháznak módjában áll egy ellensúlyozhatatlan befolyást gyakorolni a szavazó közönségre.”²⁵ E jelentések megerősítik azt az ismertényt, hogy 1932–37 között több mint 20 püspök és érsek adott ki az integralistákat támogató állásfoglalást politikai ügyekben.²⁶

Meglepően kevés anyag található a jelentésekben az 1935-ben kibontakozott népfrontról, és a népfrontfelkelésről (1935 november),²⁷ annál több viszont a népfrontfelkelés leverését követő intézkedésekről. Fontos adatokhoz jut a történész arról a „tisztoगतó” munkáról, amelyet a kormány a kommunista veszély ürügyén a baloldali értelmiségiek soraiban végrehajtott. A népfront támogatói között ugyanis „feltűnően sok volt az intellektuális belföldi elem.”²⁸ A tisztoगतást nem kerülte el a hadsereg sem.²⁹ A kommunista veszély állandó napirendtartásával Vargas elnök azt akarta elérni, hogy olyan feltételeket teremtsen, hogy 1938-tól ismét az elnöki palota lakója lehessen. Ehhez volt szüksége a kommunista veszély ürügyén 1935 decemberében bevezetett és 1937-ig állandóan meghosszabbított ostromállapotra, amikor az elnök teljhatalommal rendelkezik. Vargas politikai manővereiben támaszkodhatott az integralista pártra. Vargas polgári és az oligarchiát képviselő ellenzéke lázasan készülődött az 1938-ban esedékes választásokra (az alkotmány értelmében az elnök csak egy négyéves periódusra választható, így Vargasnak 1983-ban mennie kellett.) A követségi jelentések részletekbe menően ismertetik az ellenzéki csoportosulásokat, az ellenzéki személyeket és feltételezett tömegbázisokat. Fontos (mint később kiderült) időtálló megfigyeléseket is olvashatunk a jelentésekben: „Az elnökjelöltség kérdése látszólag csak az ellenzékét izgatja, mert a kormány és pártjai (elsősorban az integralistákat érti alatta – H. Gy.) e tekintetben eddig még csak sejtető enunciació sem történt. A kormány nyugodtan nézi, amint az ellenzék egymással viaskodik a jelöltségen.”³⁰

Az ellenzék a parlamentben megpróbálta gyengíteni a kormány legfőbb támaszát jelentő pártot, az integralistákat. 1936 decemberében olyan határozatot fogadott el a parlament (95:97 arányban), hogy korlátozzák az integralisták szervező tevékenységét. (Pl. szervező irodák bezárásával, ellenőrzésével.) A követségi

jelentés hozzátézi: „Az integralisták ellen indítandó eljárás azonban aligha fog gyakorlati sikerekkel járni, mert ezeknek a legmagasabb helyekig menő szimpátiái vannak.”³¹

Vargas a megtisztított hadseregre, az integralistákra támaszkodva 1937 novemberében államcsínyt hatott végre. „Mebuktatta” önmagát mint alkotmányos elnököt és kinevezte magát mint diktátort. Bevezette a történetírásban Új Állam (Estado Novo) néven ismert államalakulatot. Az Új Állam erősen centralizált, korporációs elemeket tartalmazó szervezet volt, amelyen külső jeleiben nyomon követhetők a fasiszmus jellemvonásai. Ezért egyes kutatók fasiszta berendezkedésű államnak tartják az 1937–1945 között fennálló – döntően a burzsoázia érdekeit szolgáló – Új Államot.³²

Mielőtt az Új Állam és a fasiszták (a fasiszmus) viszonyát megvizsgálánk, beszélni kell egy, az Új Állam felé vezető úton fontosnak bizonyult tényezőről, a Cohen tervről.

1937 júliusában lejárt az utolsó, a népfront miatt elrendelt ostromállapot. A népfront és a kommunista vezetők többsége börtönben ült, így a parlament nem akart hozzájárulni az új ostromállapot bevezetéséhez. Vargasnak a hadseregben folytatott tisztogató munkája azonban még nem fejeződött be. A polgári ellenzék is új erőre és – az ostromállapot megszűntével – mozgástérhez jutott. A kormánynak szüksége volt valamilyen ürügyre, hogy az ostromállapotot ismét bevezethesse. Ezt az ürügyet szolgálta a Cohen terv. 1937. október 1-jén az összes nagy napilap közölte egy „titkos” kommunista összeesküvés tervét, amelyet a Komintern nevében egy Cohen nevű egyén írt alá. A Cohen tervet már a kortársak is hamisítványnak tekintették. Amint később kiderült, az integralisták vezérkarában született meg a „kommunista” összeesküvés és felkelés terve.³³ A Cohen tervről szóló követségi jelentés mellékeli a Jornal do Commercio egy példányát, amely közli a terv teljes szövegét. (Meg kell jegyezni, hogy a népfrontpolitikával, különösen a legkülönbözőbb antifasiszta erők szövetségét erősen szorgalmazó brazil népfront elképzelésekkel szöges ellentétben álló szöveg – eléggé ügyetlen hamisítvány.) A követségi jelentést készítő sem állhatja meg, hogy ne adjon hangot egyéni véleményének: „hogy a leleplezés révén nyilvánosságra hozott iratok autentikusak-e, vagy sem, az itt kevésbé fontos, de fontos az, hogy feltárásukkal indokoltá váljék a csak röviddel ezelőtt megszüntetett hadiállapot visszaállítása.”³⁴ Ugyanebben a jelentésben már olvasható is; október 19-től december 31-ig újból bevezették a preventív ostromállapotot. (Az új választások pedig 1938. január 3-ára voltak kiírva.)

1937 júliusában már azt közli az egyik követségi jelentés, hogy: „itt nem tartják kizártnak azt sem, hogy Vargas a hadseregre és az integralistákra támaszkodva módot találna arra is, hogy az elnöki székben mint diktátor továbbra is megmaradjon.”³⁵ A brazil közvéleményben a fasiszták és Vargas kapcsolata ismert volt. Vargas ezt a kapcsolatot nem is titkolta. Sőt, erősíteni igyekezett azt a látszatot, hogy a fasiszták és az ő útja egyfelé vezet: „Egy a pikantériát nem nélkülöző körülmény, hogy a braziliai fasiszta párt (integralisták, zöldingesek) néhány héttel az államcsíny előtt ünnepélyes felvonulás keretében Vargas elnök-

nek lojalitási nyilatkozatot tett, amelyet ez az elnöki palota erkélyéről fogadott. Nem könnyű az ezen nyilvános aktussal kifelé megterhelt Vargas elnöknek most a coup d'État után a nagy demokráciák előtt azt bizonyítani, hogy az új alkotmány³⁶ semmi köze a fasizmushoz... Az integralisták vezetőinek köréből nyert bizalmas információim szerint ez a most Vargas elnök rendelkezésére álló alakulat az egész országban jól fegyelmezetten van megszervezve és körülbelül egy-millió kétszázezer fegyverrel ellátott embert számlál.³⁷ Bár az egymillió (ráadásul fegyveres) emberről nyert információ erősen túlzó, az tény, hogy az integralisták egyes csoportjait kiképezték a fegyverforgatásra. (De maga az integralista taglétszám nem haladta meg a fél milliót)

Vargas a puccs után betiltott minden pártot (dec. 2.) a parlamentet nem hívta össze. Gyakorlatilag diktátorként kormányzott. Az integralistákat meglepetésként érte a pártellenes elnöki rendelet. Arra számítottak, hogy Vargas beveszi őket a kormányzásba. Nem így történt. Az integralisták, miután megtették a burzsoáziának azt a szívességet, hogy segítettek szétverni a népfrontot, üldözni a kommunistákat, bevezetni (a megismételt) ostromállapotot és az Új Államot, amely során a történelmi küzdelem a burzsoázia és az oligarchia között az előbbi javára dőlt el – feleslegessé váltak. Vargas jól számított. Ráadásul az integralistákat is megosztotta azzal, hogy több követelésüket (állam erősítése a regionalizmus rovására, nacionalista propaganda, ipar fejlesztése, erős kezű kormányzás, diverzifikált – nemcsak angolszász barát – külpolitika) megvalósította, illetve megígérte, hogy megvalósítja. A fentiekre hívja fel a figyelmet az egyik jelentés, amely szerint az új alkotmány, Vargas (1937 novemberi puccsa) szakadást idézett elő az integralista táborban. Kialakult egy a status quót elfogadó, egyre erőteljesebb csoport. (A jelentés – némi túlzással – Vargas párti integralistákról ír.) A másik – és egyre kisebb – részük továbbra is a vezérrel, Plinio Salgadoval tartott és becsapottnak érezte magát. A Vargas ellenessé vált „kemény mag” először megpróbálta átmenteni a pártot, azzal, hogy szervezetileg átalakította; létrehozva a Brazil Kulturális Társaságot (Associação Brasileira de Cultura). A „kulturális szervezetté” átalakult pártban a maradék tagság továbbra is aktív szervezeti életet élt. Egy követségi jelentés arról tudósít, hogy 1938. március 20-án „lelepleztek egy összeküvést, amelynek célja lett volna: erőszakkal kezébe keríteni az államhatalmat, lemészárolja az elnököt, s a kormány összes tagját. Az összeesküvők ruhájuk alatt rejtve zöld inget hordtak és tagjai voltak a felosztatott integralista pártnak.” Lefoglalt, német gyártmányú fegyverekről szóló cikkeket (a rendőrség a lapokban is megjelentette a nyomozati eredményt) a kortársak gyanakodva fogadták, hiszen a Cohen terv emléke még élénk volt. Az integralista puccskísérletről szóló hír azonban igaznak bizonyult. A puccskísérletre 1938. május 11-én éjszaka került sor. A szemtanúként kevesek által átélt puccskísérletről így szól a jelentés: „A puccskísérlet dramatikus része ablakaim alatt játszódott le s éjjel fél egytől fél négyig a követség gépfegyver, puska és kézigránát tüzeiben állott, amelyben elég kellemetlenül éreztem magamat.”³⁹

Vargas elnök az elnöki palotában családjával együtt ellenállt a támadóknak, amíg a felmentő csapatok meg nem érkeztek.⁴⁰ Erről így ír a követségi jelentés:

„A palotaőrség parancsnoka összejátszott a felkelőkkel, s így az elnök a palota védelmében csak a saját és családtagjai revolvéreire, valamint kisszámban híven maradt palotaőrség puskáira és egy altiszt által kezelt gépfegyverre volt utalva. Az elnök egyik lánya (Alzira – H. Gy.) aki revolverével szintén bátran védte a palotát, a támadók golyóitól homlokán könnyebb sérülést is szenvedett... Ugyanakkor a felkelők megszállták a telefonközpontot, a tengerészeti arzenált, a villanytelepet, a rádiót... Az elnöknek közvetlen telefonvonalán még sikerült a rendőrfőnököt a támadásról értesíteni.”⁴¹ – A helyszínre érkező hadügyminiszter katonái mentették meg az elnököt. Az integralistákat még a reggeli órákban mindenütt leverték. A brazil külügyminiszter még aznap a rend teljes helyreállításáról számolhatott be a külföldi követségeknek írt körlevelében.⁴²

A vereséggel az integralisták sorsa is megpecsételődött. Plinio Salgado európai száműzetésbe ment, az integralista kulturális bizottságokat feloszlatták.

Vargas elnök gyorsan kihasználta az integralisták vereségét. Ezúttal nem belpolitikai manőverezésre, hanem külpolitikai síkon. Az 1937-es puccs miatt nyugati polgári demokráciák attól tartottak, hogy a jobbra tolódó Vargas az integralisták segítségével fasizmust vezet be és a fasiszta országok felé közeledik. A brazil burzsoáziának 1937 után már nem volt szüksége sem a fasisztákra, sem a fasizmusra. Ezért most eljött az alkalom, hogy látványosan bizonyítsa, hogy Brazília számára a fő külpolitikai irányvonal az angolszász (főleg USA) orientáció. Kapóra jött az a közismert tény, hogy az integralistáknak – a braziliai német követségen keresztül – kapcsolatai voltak a náci Németországgal. „A puccsot követő harmadik napon Oswaldo Aranha külügyminiszter magához kérte Karl Ritter német nagykövetet, s szemrehányást tett neki, hogy a felkelés, információi szerint, a német pártszervezet itteni tevékenységére vezethető vissza... kérte a nagykövetség kulturtanácsosának H. H. von Cossel úrnak azonnali elhelyezését.”⁴³ (Néhány hónap múlva a német nagykövetet is persona non gratának nyilvánították.)⁴⁴ Minden bizonnyal az olasz származású iparmágnások nyomására az integralisták ügyében csak a német kapcsolatokat „derítették” fel. Ez érdekes és eddig nem ismert adalék. A követségi jelentés ugyanis megjegyzi: „feltűnő... hogy a 11-i puccskísérletért miért csak a németeknek kell a hátukat tartaniuk, s az olaszokat semmi bántódás sem érte.”⁴⁵ (Pedig az integralistáknak épp annyi kapcsolatuk volt az olaszokkal, mint a németekkel.) „Az utcán németül beszélők zaklatásnak vannak kivéte” – írja a közhangulatról a jelentés.⁴⁶

Vargas kormánya a külföld felé tehát bebizonyította, hogy nem kíván fasiszta berendezkedést, így visszanyerte az USA és a polgári demokratikus hatalmak rokonszenvét, amely 1937 után erősen megcsappant. Vargas azonban, miután az integralista veszély elmúlt, igyekezett a hazai németiséget (és rajtuk keresztül bizonyos fokig Németországot is) megnyerni, hiszen politikai, de nem utolsósorban anyagi erejükre szüksége volt. 1938. november 10-én (saját puccsának első évfordulóján) a hangsúlyt már „a német munka megbecsülésére” helyezte.⁴⁷

Brazília 1939. szeptember 6-án kinyilvánította semlegességét, de pár évvel később – a latin-amerikai országok közül egyedül – az USA oldalán harcoltak (Olaszországban) a brazil katonák a 2. világháborúban.

JEGYZETEK

1. Ez utóbbiakat is feldolgozó, az 1930-as évek Brazil történetével foglalkozó fontosabb könyvek: *Thomas Skidmore*: Brasil: De Getúlio a Castelo. Rio de Janeiro, 1976; *Hélio Silva Varyas* ciklusából az igényesebbek: *A revolução traida, A guerra paulista; Todos os golpes se parecem.* Rio de Janeiro 1972; 1976; 1970.
2. A Taubatei Egyezményt közli: *Bradford Burns*: A Documentary History of Brasil. New York. 1966. 326–329.
3. OL. Gazd. Pol. K. 69. 623. cs. dr. Boglár Lajos São Pauloi konzulátus vezetőjének jelentése.
4. *Oswaldo Aranha*: Discurso pronunciado por associação Commercial de Rio de Janeiro. Rio de Janeiro, 1934, 22.
5. Haydn Albert miniszteri rezidens 1931. nov. 16-tól rendkívüli követi és meghatalmazott miniszteri rangot kapott. Mivel ő írt alá minden követi jelentést (sőt több aláírás nélkül szerepel) – és témánk szempontjából a Braziliáról tudósítottak és nem a tudósító személye az érdekes – a továbbiakban eltekintve a jelentést küldő nevéől, csak mint követségi jelentést említjük a forrást.
6. OL. Kül. K. 1932. 75. cs. 9. t. 1932. jan. 15.
7. OL. Kül. K. 63. 74. cs. 9. t. 1930. márc. 10.
8. OL. Kül. K. 63. 74. cs. 9. t. 1929. jan. 1.
9. OL. Kül. K. 63. 74. cs. 9. t. 1930. márc. 10.
10. Ugyanott
11. OL. Kül. K. 63. 74. cs. 9. t./1930.
12. OL. Kül. K. 63. 74. cs. 9. t/1930. 4743. sz.
13. Vö: *Horváth Gyula*: Adalékok a brazil munkásmozgalom történetéhez. Tájékoztató. (Az Oktatási Minisztérium Marxizmus–Leninizmus Oktatási Főosztályának kiadványa) 1980. 1. sz.; *Chilcote Ronald*: The Brazilian Communist Party. New York. 1974; *Leoniô Basbaum*: Historia Sincera da Republica. São Paulo, 1976. III. köt.
14. OL. Kül. K. 63. 74. cs. 9. t./1930. 4743. sz.
15. OL. Kül. K. 63. 74. cs. 9. t./1930. dec. 30.
16. Erről a problémakörrel ír *Paulo Nogueira Fúlho*: A guerra civica. 1932. (Rio de Janeiro, 1966.) c. négy kötetes munkájában, amely részletesen – források bemutatásával – ismerteti a felkészülését.
17. OL. Kül. K. 63. 74. cs. 9. t./1932. okt. 25.
18. OL. Kül. K. 63. 76. cs. 1933. dec. 12; 1934. jan. 2.
19. OL. Kül. K. 63. 77. cs. 9. t. 1935. évi jelentés.
20. *Ernesto Guidici*: Hitler conquista América. Buenos Aires, 1938, 123,
21. OL. Kül. K. 63. 77. cs. 9/38. t. 1937. júl. 14.
22. Ugyanott
23. *Peter Flynn*: Brasil. A Political Analysis. London, 1978. 73.
24. OL. Kül. K. 63. 75. cs. 9. t./1932. dec. 12.
25. OL. Kül. K. 63. 75. cs. 9. t. 1933. ápr. 26.
26. *Margaret Todaro Williams*: Integralism and the Brazilian Catholic Church. Hispanic American Historical Review, 1974, 3. sz.

27. A brazil népfrontról és az azt követő politikai eseményekről Vö: *Horváth Gyula: Az 1935-ös braziliai népfront kérdéséhez. Párttörténeti közlemények, 1983, 3. sz.*
28. OL. Kül. K. 63. 77. cs. 9. t. 1936. jan. 19.
29. Ugyanott
30. OL. Kül. K. 63. 77. cs. 1937. jan. 20.
31. Ugyanott
32. Véleményünk szerint – amelyet részben e cikkben is kifejtünk –, nem volt fasiszta államalakulat az Új Állam.
33. Az integralista tiszt, aki a hamisítványt készítette a *magyar Kun Béla nevét írta a terv alá*, (hogy a Komintern kapcsolatot bizonyítsák). Később a Kunt Cohen-re változtatta. A gépiró pedig (véletlenül?) elhagyta a Béla nevet. Vö: *Hélio Silva: Todos os golpes... 385.*
34. OL. Kül. K. 63. 77. cs. 9./38. t. 1937. okt. 19.
35. OL. Kül. K. 63. 77. cs. 9./38. t. 1937. júl. 14.
36. Vargas a puccs napján új alkotmányt vezetett be. Az alkotmány a portugál és lengyel alkotmányok mintájára készült. (Mivel Vargas 1945-ig teljhatalmú diktátor volt, az alkotmány csak holt papír maradt.)
37. OL. Kül. K. 63. 77. cs. 9./38. t. 1937. nov. 25.
38. OL. Kül. K. 63. 77. cs. 9./38. t. 1938. ápr. 10.
39. OL. Kül. K. 63. 77. cs. 9./38. t. 1938. máj. 24.
40. A fasiszta puccskísérletről, az elnöki palota védelméről ír Vargas lánya: *Alzira Vargas do Amaral Peizoto: Getulio Vargas, meu Pai. Rio de Janiro, 1960.*
41. OL. Kül. K. 63. 77. cs. 9./38. t. 1938. máj. 24.
42. Ugyanott
43. OL. Kül. K. 63. 77. cs. 9./38. t. 1938. máj. 28.
44. OL. Kül. K. 63. 77. cs. 9./38. t. 1938. nov. 3.
45. OL. Kül. K. 63. 77. cs. 9./38. t. máj. 28.
46. Ugyanott
47. OL. Kül. K. 63. 78. cs. 9./39. 1939. feb. 10.